

О.В. Ульянченко, д-р екон. наук, професор
член-кореспондент НААН України
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
Р.М. Безус, канд. екон. наук, доцент
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ОВОЧІВНИЦТВА І ПЛОДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблеми та тенденції розвитку органічного овочівництва і плодівництва. Плодоовочевий комплекс у сільському господарстві України посідає друге місце у вітчизняній галузі рослинництва після виробництва зернових та зернобобових. Сьогодні в Україні приблизно 100 га органічних садів, велика частина з яких - яблуневі. Визначено, що закладка нових органічних садів йде дуже повільно, тому що фермери не мають доступу до довготермінових кредитів з помірною відсотковою ставкою, а власних ресурсів недостатньо. Встановлено регіони України де існують обласні програми, що направлені на розвиток культури виробництва та споживання органічної продукції. Такі програми підтримки розвитку органічного виробництва є у Дніпропетровській, Львівській та Житомирській областях. Запропоновано комплекс заходів направлених на розвиток органічного овочівництва і плодівництва України.

Ключові слова: органічне виробництво, овочі, плодівництво, підтримка, тенденції розвитку.

Постановка проблеми. Кліматичні умови та ґрунти України є сприятливими для розвитку конкурентоспроможного овочівництва та плодівництва. Реалізація свіжих овочів та фруктів, вирощених за вимогами органічного виробництва, може стати стратегічним напрямом розвитку аграрного сектору. Незважаючи на поживлення виробництва продукції овочівництва та плодівництва, є певні стратегічні задачі, які мають вирішити виробники – це поступовий перехід на органічне виробництво, підвищення врожайності овочевих, плодово-ягідних культур, зменшення енергозатрат шляхом використання ресурсо- і енергозберігаючих технологій. Виробництво сільськогосподарської продукції з інноваційною складовою обмежено через біологічні ліміти продукції, яка отримується. На відміну від інших продуктів сільськогосподарського виробництва

органічне виробництво потребує часу, виваженої стратегії розвитку та підтримки державних та місцевих органів влади і суспільства. Суспільство має усвідомлювати, що органічне виробництво це напрям не тільки вирощування якісних продуктів харчування, а й покращення навколишнього середовища та формування конкурентоспроможного іміджу країни. Саме сформований попит населення сприятиме розвитку органічного овочівництва і плодівництва в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не дивлячись на той факт, що виробництво сільськогосподарської продукції сертифікованої за органічними стандартами в Україні здійснюється починаючи з 2000-х років, тема органічного овочівництва та плодівництва є достатньо новою для наукових досліджень. Окремі вчені-економісти підіймають питання щодо створення передумов становлення та розвитку органічного овочівництва і плодівництва в Україні. Наприклад, питання ефективності застосування тепличних комплексів при вирощуванні екологічної овочевої продукції розглядалися в роботах Дубового В.І. та Ткалич В.В [1]. Бараннікова М.І. досліджувала особливості маркетингу овочів, зокрема оптимальних товарних форм та каналів реалізації [2]. Білоконь Т.М. вивчала економічні аспекти впровадження енергозберігаючих технологій виробництва овочево-ягідної продукції [3]. Левкіна Р.В. розглядала екологічну чистоту та безпеку для довкілля як основний фактор конкурентоспроможності виробників органічної продукції [4]. Однак проблематика та тенденції розвитку органічного овочівництва і плодівництва в Україні залишаються не розкритими.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження тенденцій розвитку органічного овочівництва і плодівництва в Україні.

Виклад основного матеріалу досліджень. Плодоовочевий комплекс у сільському господарстві України посідає друге місце у вітчизняній галузі рослинництва після виробництва зернових та зернобобових, адже в 2015 р. його частка склала близько 22 % у структурі продукції рослинництва. Станом на початок 2015 р. в Україні працювали 3344 підприємства, які вирощували картоплю, овочі, плоди і ягоди, причому 3045 з них мали площу до 50 га [5].

Загальна площа під овочами відкритого ґрунту за період 2005–2014 рр. зменшилася на 2 тис. га, причому в господарствах населення вона зросла на 14 тис. га, а в сільськогосподарських підприємствах зменшилась на 16 тис. га. Загальна динаміка та тенденції ринку свідчать про те, що відбувається зміщення потужностей в сторону вирощування овочів у господарства населення. Зміщення акцентів на користь господарств

населення сприяє підвищенню рівня зайнятості населення в даній галузі та створює передумови для використання органічних технологій.

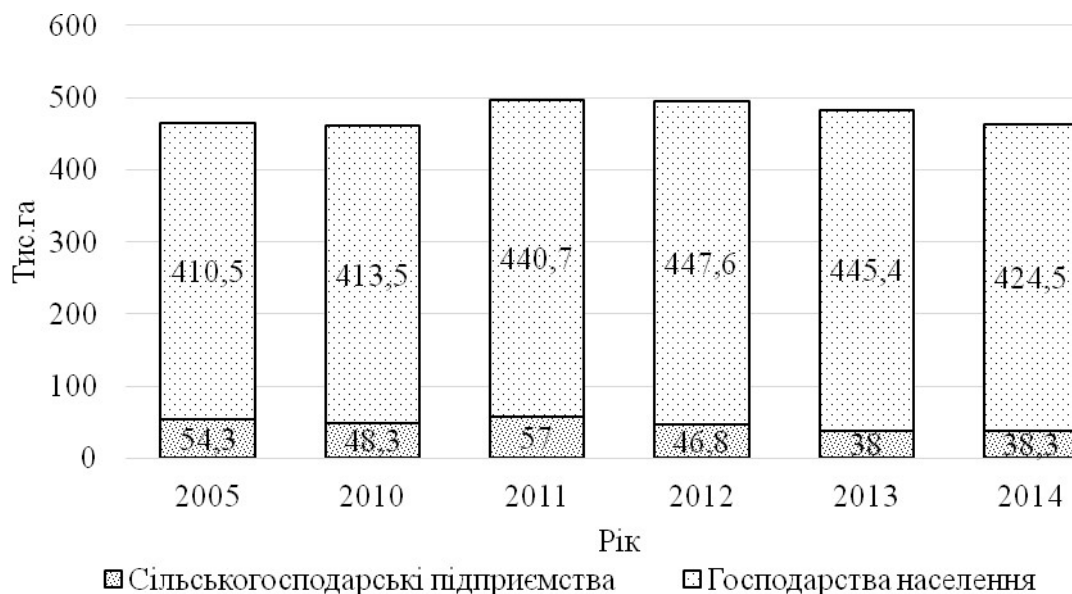

Рис. 1. Динаміка посівних площ під овочами відкритого ґрунту в Україні, тис. га

Джерело: побудовано на основі [5, 6]

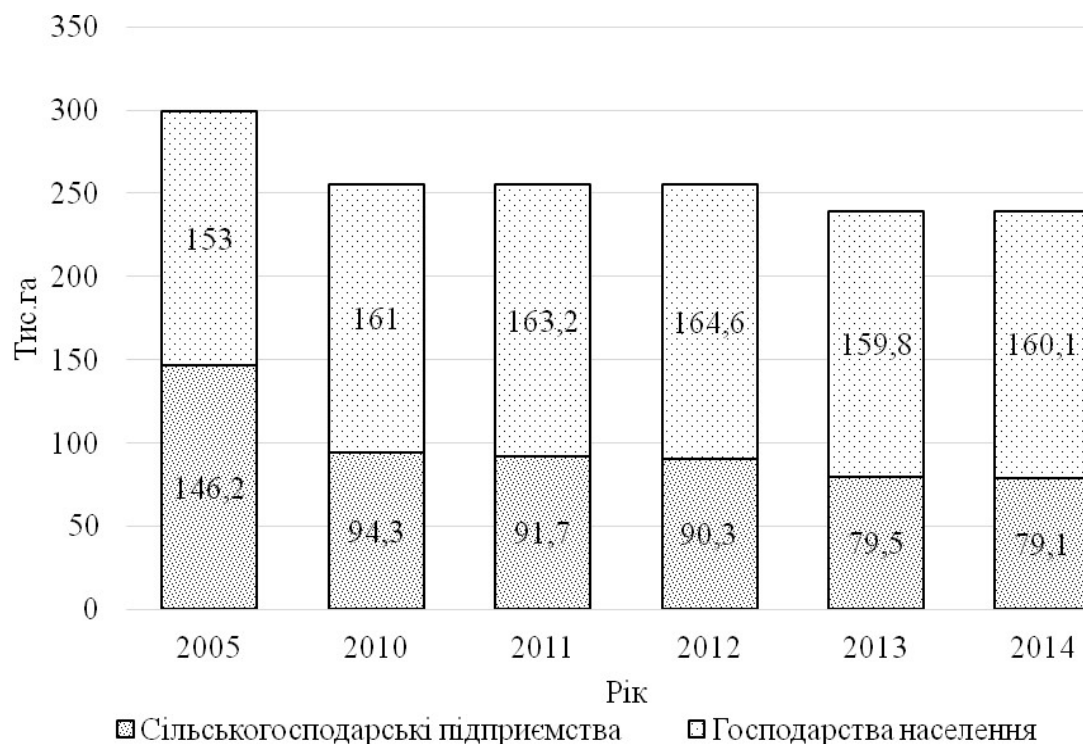

Рис. 2. Динаміка площ плодово-ягідних насаджень в Україні, тис. га

Джерело: побудовано на основі [5, 6]

Загальна площа під плодово-ягідними насадженнями в Україні у 2014 р. становила 239,2 тис. га. Якщо порівняти цей показник з аналогічним показником 2005 р., можна зробити висновок, що площа під плодово-ягідними насадженнями зменшилась на 20 % або на 60 тис. га в натуральних одиницях. Така ситуація пояснюється вирубкою плодово-ягідних насаджень, які були посаджені у 80-90 х рр. минулого століття або їх заміною на високопродуктивні насадження, які дозволяють збирати вищий урожай з меншої площі. Структура площ плодово-ягідних насаджень також змінилася, при цьому площа насаджень, які належать сільськогосподарським підприємствам знизилася майже в 2 рази, водночас площі у господарствах населення зросли на 4,5 % або на 7,1 тис. га.

Загальна динаміка валового збору овочів та плодів і ягід по всіх категоріям виробників зростає. Найбільший приріст валового збору продемонстрували сільськогосподарські підприємства, так валовий збір овочів зріс на 124 %, а плодів та ягід на 65 %. Щодо господарств населення, то ці показники зросли на 24 % та 11 % відповідно.

Виробництво плодово-овочевої продукції, яка сертифікована за органічними стандартами, має переваги вищого рівня в порівнянні з конвенційним виробництвом, бо забезпечує досягнення економічного, екологічного та соціального ефектів. Водночас, завдяки сертифікації, органічне виробництво дозволяє створювати якісно нові продукти, спільною ознакою яких є наявність сертифікату про дотримання стандартів органічного виробництва на всіх етапах виробництва, доробки, переробки та реалізації.

Сьогодні в Україні приблизно 100 га органічних садів, велика частина з яких – яблуневі. Однак, закладка нових органічних садів йде дуже повільно, тому що фермери, не маючи доступу до довготермінових кредитів з помірною відсотковою ставкою, перш за все, орієнтуються на отримання швидких доходів, які органічні сади не можуть дати. Органічне яблуко в українських господарствах пропонується по 0,5-0,68 євро/кг, при тому, що в Польщі, яка є провідним в Європі виробником органічних фруктів, воно коштує близько 5 євро/кг [7].

Станом на 01.01.2016 за даними ТОВ «Органік стандарт» в Дніпропетровській області нараховується 10 підприємств, що спеціалізуються на вирощуванні органічних овочів, плодів та ягід або сертифікуються для початку такого виробництва. ТОВ «Чистий продукт - С» Васильківського району вирощує органічні суниці, малину, смородину, агрус, часник, гарбузи і кавуни. Дане підприємство перенесло свої виробничі потужності з території Донецької області, і вже має чотирирічний досвід вирощування органічної плодовоовочевої продукції.

Інші 9 тільки проходять процес сертифікації: у м. Дніпропетровськ – ТОВ «Богданівське- М» і ПП «Текстра Віта»; у Покровському районі – ТОВ «Родіна»; у Нікопольському районі – ТОВ Агрофірма «Синтез»; у Криворізькому районі – ТОВ «Етнопродукт-Південь» і СФГ «Ілона»; у Межівському районі – ТОВ «Перемога» і ТОВ «Преображенське-М». Також для виробників плодоовочевої продукції регіону існує можливість отримати спеціалізовані консультації та дізнатися можливості реалізації власної продукції у Клубі органічного землеробства Дніпропетровщини та Дніпропетровському клубі натурального землеробства.

Доступ до технологій, консультаційної та фінансової підтримки можна отримати від міжнародних організацій та проектів, які діють на території України, таких як, наприклад, проект технічної допомоги АгроІнвест, що фінансується Американським агентством з міжнародного розвитку (USAID). У відповідності до завдань проекту АгроІнвест допомога надається малим та середнім сільгоспвиробникам України. Протягом 2008-2013 рр. було реалізовано Український проект розвитку плодоовочівництва, який сьогодні отримав продовження в Українському проекті бізнес-розвитку плодоовочівництва. Даний проект діє в південних областях України: Запорізькій, Херсонській, Миколаївській та Одеській, - і направлений на покращення рівня життя дрібних та середніх виробників, які вирощують плодоовочеву продукцію. Даний проект реалізується за підтримки Міністерства міжнародних справ Канади, Ізраїльським агентством міжнародного співробітництва та MEDA. Одним із важливих компонентів даного проекту є дотримання екологічних норм та зменшення негативного впливу процесу виробництва на довкілля [8]. Окрім вищезазначених проектів Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) у партнерстві з Міністерством аграрної політики та продовольства України протягом 2012-2016 рр. впроваджується швейцарсько-український проект “Розвиток органічного ринку в Україні”, бюджет якого становить 5 млн швейцарських франків. На відміну від інших проектів, даний проект орієнтований виключно на підтримку виробництва органічної продукції, в тому числі і продукції овочівництва та плодівництва [9].

Крім індивідуальних виробників органічної продукції, в Україні є і кооперативи. Деякі з них створені за підтримки міжнародних благодійних організацій, наприклад МБФ «Добробут Громад». Саме на основі сільськогосподарської обслуговуючої кооперації реалізується функція економічної самоорганізації та об’єднання сільських родин, створюються механізми захисту інтересів кооперативу та громади села. Наразі реалізуються проекти по створенню кооперативів з виробництва

органічної продукції, зокрема «Підвищення добробуту власників ОСГ «Червоний Лиман» через розвиток органічного овочівництва та впровадження екологічних методів землеробства» в Покровському районі Дніпропетровської області, а також «Розвиток полуничних кооперативів» Кременецького району Тернопільської області. Починаючи з 2003 р., благодійним фондом «Добробут Громад» в Україні було надано суттєву підтримку 69 сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам, з яких 43 і надалі функціонують. До списку діючих проектів благодійного фонду входило три проекти, якими передбачалося виробництво органічної продукції [10].

Світова практика свідчить про доцільність підтримки органічного виробництва, як основного каталізатору росту органічних господарств та стабільного їх функціонування. Наразі в Україні відсутня державна підтримка органічного овочівництва і плодівництва, але існують обласні програми. Такі програми підтримки розвитку органічного виробництва є у Дніпропетровській, Львівській та Житомирській областях. У відповідності до Плану реалізації Комплексної стратегії розвитку Дніпропетровської області до 2015 р. реалізовувався проект «Формування культури виробництва та споживання продукції органічного землеробства» з загальним обсягом фінансування 1400 тис. грн. Що ж стосується Програми розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2011-2015 то нею було передбачено виділення сільськогосподарським товаровиробникам із обласного бюджету дотацій за вирощену, перероблену і реалізовану у бюджетні установи області органічну продукцію із розрахунку до 0,5 тис. грн за тонну продовольчого зерна (жита, пшениці) та по 0,3 тис. грн. за тонну картоплі і овочів, 0,5 тис. грн. за тонну молока, 4 тис. грн. за тонну м'яса (яловичини, свинини) в забійній вазі, за 1 тис. шт. яєць – 0,5 тис. грн., за тонну меду – 3 тис. грн.

Особливістю ринку органічної продукції є постійне зростання попиту та підвищення ціни на 20–50 % на відміну від традиційного ринку. Основні методи ціноутворення в органічному агровиробництві: орієнтація на витрати; заготівельні та переробні характеристики; орієнтація на попит і кон'юнктуру ринку; експортні можливості продукції. Безперечно існує взаємозв'язок між добробутом громадян і додатковою вартістю на органічну продукцію, яку готові сплачувати споживачі за її придбання. У 2013 р. в Дніпропетровській області було проведено дослідження «Продукція, сертифікована за органічними стандартами: умови, мотиви та перспективи розвитку». Так, за результатами проведеного нами соціологічного опитування, понад 50 % мешканців Дніпропетровської області готові додатково сплачувати за органічну продукцію. Лише 19,1 %

респондентів не готові переплачувати за цю продукцію і ще близько 13 % не змогли дати відповідь. Залежно від виду органічної продукції спостерігається і різна готовність сплачувати додаткову вартість за неї (табл. 1).

На підставі проведеного опитування, щоб визначити загальну тенденцію скористаємося факторним аналізом та методом головних компонентів, основною метою якого є скорочення числа змінних (редукція даних) та з'ясування структури взаємозв'язків між змінними, тобто їх класифікація. У результаті проведених розрахунків за допомогою програмного забезпечення Statistical Package for the Social Sciences дійшли висновку, що при зростанні частки додаткової плати за органічну продукцію понад 30 % в опитаних зменшується бажання купувати органічну продукцію. Проведені нами розрахунки свідчать про те, що значення готовності переплачувати від 0 до 10 % за органічну продукцію характеризується надзвичайно високим позитивним значенням факторної змінної, що дорівнює 2,31.

1. Питома вага респондентів, готових платити додаткову вартість за органічну продукцію, в Дніпропетровській області, %

Додаткова вартість яку готові респонденти переплачувати за органічну продукцію	Кисло-молочні продукти	Фрукти	Овочі	М'ясо	Риба	Яйця	Напівфабрикати	Консервні вироби	Крупи	Снеки	Солодощі	Хлібо-булочні вироби	Вода та напої	Соки	Лікоро-горілчані напої
0	15	16	16	15	16	18	22	21	19	30	20	18	20	18	22
1–10	27	22	23	21	22	27	25	26	28	29	24	25	27	25	31
11–20	20	17	15	16	16	13	13	16	14	10	18	15	16	18	12
21–30	9	12	14	12	9	9	8	6	6	5	8	7	6	8	7
31–40	4	5	5	7	6	5	4	5	4	3	4	5	3	3	2
41–50	4	4	5	5	6	4	4	4	5	2	3	4	3	4	4
51–60	5	4	4	5	4	4	4	4	4	3	4	1	4	4	3
61–70	2	2	3	3	2	2	3	2	2	1	1	1	2	2	2
71–80	2	2	1	3	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
81–90	2	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
91–100	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
101–200	0	1	0	1	1	0	1	0	1	1	0	1	1	1	1
Більше 200	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Відповідь відсутня	8	12	11	8	12	13	12	13	13	12	14	15	14	13	12

Джерело: [11].

Виходячи з вище наведених даних, можна дійти висновку, що максимальна приваблива ціна для покупців на органічну продукцію не повинна перевищувати 10 % надбавки до звичайної. Що ж стосується овочевої та плодовоягідної продукції, то у відповідності з отриманими результатами спостерігається найбільша питома вага респондентів готових купувати органічну продукцію, додатково сплачуючи на 21-30% більше аніж вартість конвенційної продукції.

Висновки. Розвиток органічного овочівництва і плодівництва, відбувається під впливом загальної тенденції розбудови органічного сектору України. Саме органічне виробництво забезпечує створення інноваційного продукту, спільною ознакою яких є наявність сертифікату. Основною проблемою розвитку овочівництва та плодівництва є відсутність широкого доступу до довготермінових кредитів з помірною відсотковою ставкою, так як власних ресурсів для інвестицій недостатньо. Низка міжнародних проектів, які діють на території України, направлені на розбудову системи знань та технічну підтримку виробництва та доробки органічної продукції. Орієнтуючись на внутрішній попит міст-лідерів зі споживання органічної продукції, було розроблено обласні програми розвитку органічного виробництва, які передбачали фінансування заходів з підвищення культури виробництва та споживання органічної продукції. Виробництво овочевої та плодовоягідної продукції сертифікованої за органічними стандартами буде економічно ефективним за умови, що додаткова плата за таку продукцію буде в межах 30 % до вартості конвенційної продукції.

Для забезпечення розвитку органічного овочівництва та плодівництва необхідно забезпечити популяризацію методів органічного виробництва серед школярів та студентів; сформувати мережу фахівців для надання інформаційно-консультаційної підтримки виробників органічної продукції; визначити наявні господарства, які успішно використовують органічні технології, та демонстративних господарств для проведення практичних семінарів; забезпечити доступ до сировини та технологій отримання багатих на поживні речовини органічних добрив; визначити та сформували доцільну логістичну систему для реалізації плодоовочевої продукції на місцевих ринках та ринку України в цілому; долучити органи влади до ініціатив товаровиробників, щодо пошуку донацій розвитку.

Подальшого вивчення потребує оцінка впливу напрямів державної підтримки та підтримки місцевих органів влади на розвиток овочевого та плодовоягідного напряму органічного виробництва.

Бібліографічний список: 1. Дубовий В.І. Екологічна оцінка ґрунту теплиць та оранжерей Миронівського фітотронно- тепличного комплексу / В.І. Дубовий, В.В. Ткалич, О.В. Дубовий // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2011. – № 1. – С. 57–63. 2. Бараннікова М.І. Аналіз особливостей маркетингу в овочівництві / М.І. Бараннікова // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка. – 2012. – Вип. 126: Економічні науки. – С. 48–55. 3. Білоконь Т.М. Економічні аспекти впровадження енергозберігаючих технологій на підприємствах закритого ґрунту / Т.М. Білоконь // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. – 2012. – № 56. – С. 146–152. 4. Левкіна Р.В. Проблемні аспекти участі підприємств-виробників овочів на органічному ринку / Р.В. Левкіна // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. – 2013. – № 7. – С. 119–126. 5. Рослинництво України: статистичний збірник 2013 / Державна служба статистики України. – К.: Держаналітінформ, 2014. – 180 с. 6. Рослинництво України: статистичний збірник 2014 / Державна служба статистики України. – К.: Держаналітінформ, 2015. – 180 с. 7. Органічне яблуко з України у 10 разів дешевше польського аналога [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/organicne-abluko-z-ukraini-u-10-raziv-desevse-polskogo-analoga>. 8. Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uhbdr.org/ua/what-is-uhbdr>. 9. Проект «Розвиток органічного ринку в Україні»: офіційний сайт (2012–2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: . 10. Безус Р.М. Фінансові ресурси благодійних організацій – інвестиції в аграрний комплекс України / Р.М. Безус, Н.І. Демчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. науково-технічних праць. – 2014. – Вип. 24.2. – С. 212–218. 11. Безус Р.М. Результати дослідження «Продукція сертифікована за органічними стандартами : умови, мотиви та перспективи розвитку» (Дніпропетровська область) / Р.М. Безус // Інформаційний збірник. – Херсон: Грінь Д. С., 2014. – 64 с.

А.В. Ульяновченко, Р.Н. Безус. Проблемы и тенденции развития органического овощеводства и плодоводства в Украине. В статье рассмотрены проблемы и тенденции развития органического овощеводства и плодоводства. Плодоовощной комплекс в сельском хозяйстве Украины занимает второе место в отечественной отрасли растениеводства после производства зерновых и зернобобовых. Сегодня в Украине около 100 га органических садов, большая часть из которых - яблочные. Определено,

что закладка новых органических садов в Украине идет очень медленно, так как фермеры не имеют доступа к долгосрочным кредитам с умеренной процентной ставке, а собственных ресурсов недостаточно. Установлено, регионы Украины, где существуют областные программы, направленные на развитие культуры производства и потребления органической продукции. Такие программы поддержки развития органического производства есть в Днепропетровской, Львовской и Житомирской областях. Предложен комплекс мероприятий, направленных на развитие органического овощеводства и плодоводства Украины.

Ключевые слова: органическое производство, овощи, плодоводство, поддержка, тенденции развития

A.V. Ulyanchenko, R.M. Bezus. Challenges and trends of production organic vegetable and fruit in Ukraine. The problems and trends of organic vegetable and fruit development are determined. Vegetable and fruit produce complex in agriculture of Ukraine ranks the second place in domestic crop production after cereals and grain legumes. Today in Ukraine, there are about 100 hectares of organic orchards, most of them are apple. However, establish of new organic orchards in Ukraine has a very slow tendency, because that farmers who has not an access to long-term loans with reasonable interest rates, primarily oriented to obtain fast income that organic orchards is unable to give.

According to the data of "Organic Standard" in the Dnepropetrovsk region, there are 10 enterprises specializing in growing organic vegetables, fruits and berries or certified for the production start. For horticultural producers in the region, there is an opportunity to get specialized consulting and find out the feasibility of its products in the Club of organic farming Dnepropetrovsk and Dnepropetrovsk club of organic farming. In addition to individual organic producers in Ukraine, there are cooperatives, some of that created with the support of international charitable organizations.

According to the data of "Organic Standard" in the Dnepropetrovsk region, there are 10 enterprises specializing in growing organic vegetables, fruits and berries or certified for the production start. For horticultural producers in the region, there is an opportunity to get specialized consulting and find out the feasibility of its products in the Club of organic farming Dnepropetrovsk and Dnepropetrovsk club of organic farming. In addition to individual organic producers in Ukraine, there are cooperatives, some of that created with the support of international charitable organizations.

Keywords: organic farming, vegetables, fruit, support, development trends

Стаття надійшла до редакції 09.06.2016 р.